

๒.๔ เพลงโคราช

เพลงโคราช เป็นเอกลักษณ์ทางนาฏศิลป์ประจำถิ่นโคราช เป็นเพลงปฏิพากย์ ซึ่งลีลาท่ารำเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว บทร้องมีท่วงทำนอง และภาษาถิ่นที่ไพเราะ โดยไม่มีเครื่องดนตรีใดๆ ประกอบทั้งสิ้น แสดงให้เห็นความงดงามประณีต ละเอียดอ่อน เนื้อหากินใจ ก่อให้เกิดสุนทรียภาพทางด้านภาษา การสื่อความ การใช้สัญลักษณ์ และมีสัมผัสอันแพรวพราว

การเล่นเพลงโคราชเล่นกันมาตั้งแต่สมัยท้าวสุรนารีมีชีวิตอยู่ ประมาณ พ.ศ. ๒๓๑๓ - ๒๓๕๕ เอกสารหลักฐานที่ปรากฏ มีการเล่นเพลงโคราชถวายสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ เนื่องในวโรกาสเสด็จพระราชดำเนินมาทรงเปิดถนนจอมสุรางค์ยาตร์ และเสด็จเยือนอำเภอฟิมาย

ที่มาของเพลงโคราชจากตำนานเล่าว่านายพรานชื่อเพชรน้อย ออกไปล่าสัตว์ในป่าเขตอำเภอนองบุณนาค จังหวัดนครราชสีมา ไปพบลูกสาวพญานาคขึ้นจากหนองน้ำนั่งร้องเพลงคนเดียว เนื้อร้องท่วงทำนองไพเราะมาก จึงจำเนื้อร้องท่วงทำนองมาร้องให้ผู้อื่นฟัง เพลงที่ร้องเรียกว่าเพลงก้อม

อีกตำนานหนึ่งเล่าว่า มีที่มาจากอินเดียโดยพระยาเข็มเพชรเป็นผู้นำมาพร้อมๆ กับลิเก และลำตัดโดยให้ลิเกอยู่กรุงเทพฯ ลำตัดอยู่ภาคกลาง ส่วนเพลงโคราชอยู่ที่จังหวัดนครราชสีมา เพลงที่ร้องระยะแรกเป็นเพลงก้อม

และอีกตำนานหนึ่งเล่าว่าเพลงโคราชได้มาจากอินเดีย พระสงฆ์ ๒ รูป คือ พระโสณะ และพระอุตตระ นำพระบรมสารีริกธาตุ บรรจุไว้ที่พระธาตุพนมและได้มีศฤง์ศร์มาด้วย ๒ คน นายบุญ ตั้งรกรากที่อยุธยา ส่วนนายจันตั้งรกรากที่บ้านคลองข่อย เขตเมืองเสมาในอดีต เป็นปราชญ์ แต่งคำพูดให้หลานสาวโต้ตอบหนุ่มที่มาเกี่ยวพาราอย่างไพเราะ คำพูดนี้เป็นที่มาของเพลงก้อมและเป็นจุดกำเนิดเพลงโคราช คำพูดที่นายจันแต่งให้หลานสาวพูด เช่น **พี่จิกเก็บมะเขือ พี่จิกถอนพุ่มเก็บหรือพี่จิกเลิกพุ่มเก็บ** หมายความว่าถึง การที่พี่มารักน้อง พ่อแม่ของพี่เห็นด้วยหรือไม่หรือพี่ขัดขืนคือตั้งต่อพ่อแม่มารักน้อง

จากคำสนทนาเรียกว่า **พูดแก้กัน** หากแก้กันได้ทันท่วงที่เรียกว่า **แก้กันตก** กลายเป็นบทกลอนสั้นๆ เรียกว่า เพลงก้อมสั้น

ตำนานทั้งสามแม้ต่างกันในด้านกำเนิดแต่ตรงกันอย่างหนึ่งที่กล่าวว่าเพลงโคราชระยะแรกเล่นแบบเพลงก้อม

ก้อม เป็นภาษาโคราชและภาษาอีสานแปลว่าสั้น เพลงก้อมหมายถึง เพลงสั้นๆ โต้ตอบกล่าวลอยๆ มีความหมายลึกซึ้งหรือไม่มีความหมายก็ได้

ตัวอย่างเพลงก้อม เช่น

พอได้กินหมากดิบ	เลยไม่อยากยิบหมากเนื้อ
พอเห็นสามสิบกสิบ	มันนี่ก็อยากบิบบักเนื้อ
ทำกระต่องกระแตง	อยู่เหมือกระแตงคอกกระตัก
ขอให้พี่สักหน่วย	จีเอาไปฝากถ้วยน้ำมพริก

กลอนเพลงก้อมมีบทละ ๒ วรรค วรรคละ ๒ จังหวะ วรรคหน้าใช้คำวรรคละ ๕ - ๗ คำ วรรคหลังใช้ ๕ - ๙ คำ

ตัวอย่างกลอนเพลงของครูจอย หนองจาน

ก่อนต้น	ทูนกระหม่อมพระเทพ ท่านเป็นผู้มีน้ำเอยพระทัย ท่านอนุรักษ์ศิลปะและวัฒนธรรมเอาไว แล้วยังเข้าถึงจุดองค์พระพุทธรธรรม
ก่อนกระทุ้	ท่านโอบเอื้ออารีในสิ่งที่ควรอนุรักษ์ ทั้งรู้แจ้งเห็นประจักษ์ ทั้งวิถวาอาราม ท่านไม่เคยจะตัดรอน เหมือนดังหุงเช่าร้อน ระอา...ริน
ก่อนหลัง	ท่านมิได้กั้นได้กาง เคยแต่ได้สร้างได้ก่อ อันไหนจะตื้ออันไหนจะเหมาะ ท่านกะการคิดได้แก่ง พวกเราเคารพพระองค์อื้อ เพราะท่านไม่ถือพระองค์เอง ในน้ำพระทัยท่านใสสะอาด เหมือนดังพระองค์...อินทร์

เพลงไหว้ครู ของมณี หลุมข้าว (พ.ศ. ๒๕๓๖)

ก่อนต้น	จะไหว้ทั้งคุณออย่าง ให้เพลงฉันทออา ไหว้ทั้งคุณครูที่ได้เรียนมา คุณสอนกชุกกะคุณออย่าง
ก่อนกระทุ้	ให้มาชูนหมช่วยคุณฉฉฉิ่ง ขอช่างต่อเต่า ทั้งมอมาทั้งขอเชอชอช่าง ให้มาตั้งขอชนขออย่าให้คนมา ขอ...ซัง

ท่อนหลัง จะไหว้ครูทั้งคุณจ้อจอน ไม่ให้เพลงฉันทน์จ้อจอน
ทั้งขอขวาคอคน ทั้งจ้อจอนมาจ้อจูก
พวกไอ้คนรังแค ทำแอบแปดตารางคูก
อย่างให้มันเห็นเม็ดคูน มอริง...มั่ง

รูปแบบของการเล่นเพลงโคราช

เพลงโคราชเล่นในงานมงคล และอวมงคล เล่นได้ทุกเทศกาล

ในสมัยก่อนไม่จำกัดสถานที่ เล่นบนบ้านหรือลานบ้านก็ได้ ต่อมาแสดงบนโรงโดยมี
เสา ๔ เสา ยกพื้นปูกระดาน สูงจากพื้นประมาณ ๑ เมตร หลังคามุงด้วยกำมะพร้าว
ในปัจจุบันโรงเพลงโคราชทำถาวรโดยใช้โครงเหล็กมีเสา ๔ เสา ยกพื้นปูกระดานสูง ๑ เมตรเศษ
หลังคามุงด้วยผ้าพลาสติกหนา กันแดดกันฝนได้ เดิมนำครกตำข้าวมาวางคว่ำลง แล้ววางตั้งน้ำ
บนครกนั้น สำหรับให้ผู้เล่นเพลงได้ดื่ม สมัยโบราณไม่มีไฟฟ้า ชาวบ้านใช้แสงสว่างจาก ไม้
เรียกว่า ไม้ข้าง หรือ ไม้รุ่ง การร้องไม่มีเครื่องขยายเสียง ผู้เล่นเพลงต้องร้องให้เสียงดังพอ
ได้ยินถนัดชัดเจน ในปัจจุบันใช้หลอดไฟเรืองแสง และเครื่องขยายเสียง ทำให้ได้ยินและ
เห็นชัดเจนมาก

จำนวนผู้เล่น หรือหมอลำเพลงนั้น มีตั้งแต่ ๒ คน ๔ คน ๖ คน แบ่งเป็น
ฝ่ายหญิง และฝ่ายชาย

เวลาเล่น นิยมเล่นตอนค่ำจนดึก อาจแสดงจนรุ่งสางของอีกวันหนึ่งก็ได้ เวลา
กลางวันก็มีการเล่นเช่นกัน

การแต่งกาย

ผู้ชาย นุ่งผ้าโจงกระเบน สมัยก่อนนิยมนุ่งผ้าไหมหางกระรอก หรือผ้าม่วง
ปัจจุบันใช้ผ้าพื้นหรือผ้าคาด สวมเสื้อคอพวงมาลัยหรือเสื้อคอกลม แขนสั้น สีไม่จำกัด ผ้าขาวม้า
คาดเอว ประดับเครื่องประดับหรือแหวนพระเครื่อง

ผู้หญิง นุ่งผ้าโจงกระเบน เหมือนหมอลำเพลงผู้ชาย ผ้าไหมหางกระรอกหรือผ้าม่วง
ปัจจุบันนิยมนุ่งผ้าพื้นหรือผ้าคาด สวมเสื้อรัดรูป ไม่มีปก แขนสั้น สมัยก่อนผู้หญิงไม่สวมเสื้อ
ใช้ผ้าแถบคาดอก ผ้าสไบเฉียงพาดไหล่ บางคนนิยมใช้พลูจีบทัดหู เพราะผู้หญิงไม่รู้จักชายหู
ชายตา ครูเพลงสอนให้ชำเลืองดูพลูจีบที่ทัดหู

วิธีเล่น การเล่นเพลงโคราช เล่นตามลำดับดังนี้

เพลงเกริ่น ฝ่ายชายขึ้นเวทีก่อน บอกเกริ่นสาเหตุการเล่นเพลงให้ผู้ฟังทราบ อาจ
ขอภัยผู้ชม ถ้าลุ่มเสียงหรือการแสดงบกพร่อง

เพลงเชิญ ฝ่ายชายร้องเชิญฝ่ายหญิงมาเล่นเพลง สมัยก่อนฝ่ายชายร้องเชิญ
ฝ่ายหญิงลงจากเรือนเพื่อมาเล่นเพลงกับฝ่ายชาย ฝ่ายหญิงร้องเพลงตัดเชิญ เป็นการร้องแก้
การลงมาช้า เพราะผู้หญิงต้องแต่งกายให้สวยงาม อาจล่าช้าไปบ้าง แล้วขอภัยกัน

เพลงถามข่าว ฝ่ายชายร้องถามฝ่ายหญิงว่าชื่ออะไร บ้านอยู่ไหน อาชีพอะไร

เพลงเปรียบ เป็นเพลงที่ทั้งสองฝ่ายว่ากระทบกระเทียบเสียดสีซึ่งกันและกัน

เพลงไหว้ครู ร้องเพื่อระลึกถึงครูอาจารย์ผู้ประสิทธิ์ประสาทวิชา ไหว้คุณพระรัตนตรัย
และพญามาร

เพลงปริกษา เป็นการปริกษากันว่าจะเล่นเรื่องใด
เพลงเกี่ยว เพลงเกี่ยวมีหลายอย่าง เช่น เกี่ยวธรรมดา และเกี่ยวทอลก
เพลงชวน เกี่ยวแล้วเมื่อชอบพอกัน ก็ชวนกันหนีหรือชวนไปชมนก ชมไม้
เพลงชมธรรมชาติ พรรณนาความงามของธรรมชาติ
เพลงเรื่อง เป็นเพลงที่เล่าเรื่องใดเรื่องหนึ่งโดยเฉพาะ เช่น เรื่องเวสสันดร ศุภมิตร
เกศินี เป็นต้น

เพลงลองปัญญา เป็นการซักถามประวัติบางสิ่งบางอย่าง เพื่อทดสอบปัญญา
เพลงเกี่ยวแถมจาก ฝ่ายหญิงและชายส่งลากัน อวยพรให้ฝ่ายตรงข้าม บางที
ชวนไปอยู่ด้วยกัน

เพลงปลอบ เป็นเพลงปลอบใจเมื่อลาจากกัน

เพลงจาก เป็นเพลงบอกความจำเป็นในการจากลา

เพลงคร่ำครวญ เป็นเพลงแสดงถึงความรันทดจากการพลัดพรากกัน

เพลงให้พร เป็นการอวยพรคนดู เจ้าภาพ และหมอลงที่ร่วมเล่นเพลงด้วยกัน

เพลงลา เป็นเพลงกล่าวลาเจ้าภาพ คนดู และหมอลงที่ร่วมเล่นเพลงด้วยกัน

ลีลาทำรำเพลงโคราช ทำรำที่แสดง แบ่งออกเป็น ๒ ลักษณะคือ

ทำรำช้า ฝ่ายชายกางแขนทั้งสองข้างออกเป็นวงกว้างพองาม สมัยโบราณกางแขน
เป็นวงกว้างมาก แขนมือรำลงข้างลำตัว ส่วนชายยังขยับตัวขึ้นลงให้เข้ากับจังหวะของกลอนเพลง
ที่ร้อง ทำรำของฝ่ายหญิงคล้ายกับฝ่ายชาย เพียงแต่เปลี่ยนมือแบเป็นมือจับ วงแขนแคบกว่า
ฝ่ายชาย

ทำรำเร็ว คงปฏิบัติเช่นเดียวกับทำรำช้า แตกต่างกันที่การเร่งจังหวะการรำให้
เร็วตามกลอนเพลง ต้องรำรุกเข้าหาฝ่ายหญิง เป็นการต้อนรับเพื่อให้ถูกเนื้อต้องตัวฝ่ายหญิง
ฝ่ายหญิงปฏิบัติเช่นเดียวกับทำรำช้า ฝ่ายชายรำรุกต่อหน้า ฝ่ายหญิงรำถอยหนี มือทั้งสอง
ต้องคอยป้องปิดไม่ให้ฝ่ายชายถูกเนื้อต้องตัวได้ โดยมารยาทแล้วมีข้อห้ามไว้สำหรับหมอลง
ฝ่ายชายไม่ให้ถูกเนื้อต้องตัวฝ่ายหญิง

จากคำบอกเล่าของใหญ่ วิเศษพลกรัง ศิลปินแห่งชาติสาขาศิลปะการแสดง (เพลง
โคราช) ๒๕๓๙ และลำดวน จักราช หมอลงโคราชที่สืบทอดการเล่นเพลงมาจากบรรพบุรุษ
กล่าวว่า ทำรำแต่โบราณมีแม่ท่าอยู่ ๔ ท่าคือ

ทำยอง นิยมรำทั้งทำรำช้าและทำรำเร็ว บางคนเรียกว่า ท่าธรรมดา ท่ารำนี้
ยังสืบทอดมาจนทุกวันนี้

ท่าปลาไหลพันพวง

ท่าข้างเทียมแม่

ท่าข้างประสานงา (ท่าจิก)

ปัจจุบันการแสดงของหมอลงโคราช ไม่มีท่าปลาไหลพันพวง ท่าข้างเทียมแม่
และท่าข้างประสานงาอยู่เลย

วิทยาลัยนาฏศิลปนครราชสีมา ได้ศึกษาค้นคว้าและอนุรักษ์ท่ารำโบราณใน
กระบวนการเล่นเพลงโคราช

ทำयोग
ท่าปลาปลาไหล
พันพวง
ท่าช้างเทียมแม่
ท่าช้าง
ประสานงา
(ท่าจิก)

เพลงโคราช เป็นเพลงพื้นบ้านที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมอันสำคัญยิ่งของชาว
จังหวัดนครราชสีมา สะท้อนให้เห็น ชนบทธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรมของคนท้องถิ่น
ตั้งนั้นควรรอนุรักษ์ สืบสาน และเผยแพร่ให้แก่อนุชนรุ่นหลัง

สมัยก่อนเพลงโคราชเป็นที่นิยมกันมาก การแสดงมหรสพหัวใจของงานฉลองสมโภช
ใดๆ มักเล่นเพลงโคราชเพียงอย่างเดียวเท่านั้น การฟังเพลงใช้เวลานานมาก ทุกคนมีเวลา
พิจารณาถ้อยคำแสดงไหวพริบปฏิภาณในการร้องโต้ตอบกัน ตั้งแต่หัวค่ำจนรุ่งสาง เมื่อหมด
เพลงร้องขอบคุณเจ้าภาพ มโหรีปี่กลองก็รับช่วงต่อในเวลาเช้าของงานพอดี หลังจากนั้นเจ้าภาพ
ก็นำเงินค่าหมอลำมาให้พร้อมทั้งเลี้ยงอาหาร และห่อข้าว ของกินต่างๆ ให้เป็นเสบียงสำหรับ
เดินทางกลับบ้าน คนฟังก็อยู่ร่วมงานกับเจ้าภาพจนเสร็จงาน จึงทยอยกันกลับ จากบันทึก
กล่าวถึงการเล่นเพลงโคราชว่า เล่นหลายจังหวัด เช่น เพชรบูรณ์ พิษณุโลก บุรีรัมย์ สุรินทร์
ภาคกลางบางจังหวัดตลอดจนถึงประเทศเขมร

การร้องเพลง
โคราช
การฟ้อนรำ
เพลงโคราช
การแสดงเพลง
โคราช

ต่อมาชาวนครราชสีมาเสื่อมความนิยมฟังเพลงโคราชลงมาก เพราะมีมหรสพใหม่ๆ เข้ามา ประกอบกับความนิยมในการพูดภาษาไทยกลาง จึงไม่สู้จะสนใจฟังและพูดภาษาไทยโคราช ทำให้ฟังเพลงโคราชไม่เข้าใจ คงเหลือแต่ผู้ฟังเพลงโคราชที่เป็นผู้เฒ่าผู้แก่เท่านั้น บรรดาหมอลำเพลงโคราชรวมตัวกันจัดตั้งคณะเพลงโคราชหลายคน ตั้งสำนักงานในตัวเมืองหลายแห่ง การเล่นเพลงเปลี่ยนแปลงวิธีการเพื่อเอาใจผู้ฟังมากขึ้น การเล่นเพื่อแสดงไหวพริบปฏิภาณหายไป มีการเล่นเพลงโคราชประยุกต์ โดยเล่นเพลงหมอลำ ลำตัด และร้องเพลงลูกทุ่งประกอบ ท่าทางที่ใช้เล่นเพลงก็มีการประดิษฐ์แต่งเติมให้มากขึ้นกว่าเดิม พัฒนาการเล่นเพลงโคราชประยุกต์โดยใช้ดนตรี ช่วงแรกนำดนตรีสากลเข้ามาประกอบการเล่นลำเพลินของชาวอีสาน ในปัจจุบันมีการร้องเพลงโคราชซึ่ง ดัดแปลงเนื้อร้องเพลงโคราชประกอบกับดนตรีสมัยใหม่ ทำให้เพลงโคราชซึ่งเป็นที่น่าสนใจของผู้ฟังมาก หมอลำเพลงโคราชหลายท่านแสดงทัศนคติว่าเพลงเหล่านี้ไม่ใช่เพลงโคราชที่แท้จริง ไม่สมควรนำไปแสดงเพราะทำลายเอกลักษณ์ของเพลงโคราช บางท่านกล่าวว่า เป็นการเปลี่ยนบรรยากาศการเล่นเพลง บางท่านวิจารณ์ว่าท่วงทำนองเพลงโคราชซึ่งลักษณะคล้ายเพลงฉ่อยของทางภาคกลางมากกว่า